

A titkár

Politzer ifjúságát homály fedi. Karcagon született vagy Jászberényben, már nem emlékszem, apja kis szatócs volt, ő az ötödik gyerek. Mesélte egyszer, milyen keservesen tudták csak taníttatni, s alig tette le az érettségét, már vonult is be. Három évig verekedett, előbb a kárpáti, aztán az olasz fronton, kapott egy kitüntetést, és a háború végén hadnagyként szerelt le. Elhelyezkedni nem bírt, apja üzletében segített, vezette a könyveket.

Sovány, kopaszodó, jelentéktelen külsejű fiatalember volt. De nem a kor gyermeke. Tudott lelkesedni. Politzer élt-halt az új irodalomért; mikor a boltot késő este becsukták, sietett haza, és a kuckójában hajnalig rontotta szemét. Minden élő és holt mesterek között legkedvesebb írója apám volt. Filozófusnak, lángésznek, a század lelkiismeretének tartotta, Karinthyt vallotta élete szebbik felének, boldogságának: minden könyvét megszerezte, ronggyá olvasta, és órákon át tudta szavalni:

Plútó e torzót márványból szoborta...

Politcert nem értette meg a környezete: kinevették, holdkórosnak tartották. Talán tízszer is írt apámnak, hosszú leveleket, amelyeket többször letisztázott – de választ sosem kapott. Karinthy-rajongása vihette az újságírói pályára is: rövid ideig a helyi lapnak volt rendőri riportere. Azt hiszem, nem volt jó hírlapíró. Amikor jött a nagy válság, elsőnek bocsátották el; később az újság meg is szűnt. Szüleihez nem mehetett vissza, a kis üzlet vergődött, fuldokolt; állásra sehol semmi remény. Politzernek nem maradt más választása: kevés megtakarított pénzén jegyet váltott Budapestre, hogy régi, titkos tervét megvalósítsa.

Vakmerő terv volt, de mégsem légvár: a valóságra épült. Politzer, aki minden Budapestről jött embert apámról faggatott, gyakran hallotta, hogy Karinthy, ez a ragyogó szellem milyen keservesen küszködik: a hitelezők a kávéházba is utána járnak, adósságot adóssággal töm be, a kiadó előlegekkel zsarolja, s tíz éve készül egy nagy regényre, de mindig a holnap lapba kell kroit írnia.

Apám élete valóban olyan csődtömeg volt, amelyet csak egy balzaci méretű szerkezetben lehetne kifejtteni. A bűnbeesés valószínűleg már az ősidőkben történt, születésem előtt, amikor szüleim fedezet nélkül külföldi nászútra indultak. Ettől fogva sohasem tudtak többé rendbe jönni, mindig tovább nyújtózkodtak a takarójuknál, egyre mélyebben gabalyodtak adósságaikba, s bár Karinthy egyike volt az ország legolvasottabb íróinak, Budapesten legendákat meséltek reménytelen pénzügyi kísérleteiről. Apám honorárium dolgában mindig az irigyelt magasabb kategóriákba tartozott. Az olyan embert azonban, aki egyszer futni kezdett a pénze után, nincs, ami ne rántaná még mélyebbre: a kor könyörtelen logikája szerint egyre olcsóbban árusítja magát, és egyre drágábban vásárol. Akármit próbál, ír, gondol: minden lefelé húzza.

Elment például a színpadi kiadóhoz, és pénzt kért, hogy házbért fizethessen. A kiadó, aki már sok ezer pengő Karinthy-előleget tartott számon, azt mondta:

– Több előleget nem adhatok. De írj egy jó jelenetet, Fricikém, azt megveszem tőled örökáron, száz pengőért.

Apám leült a Hadik kávéházban, és írt egy jelenetet. Ha a jelenet gyöngébben sikerült, a kiadó a vételárnak csak kétszeresét vagy háromszorosát kereste meg rajta. Máskor apám olyan kis egyfelvonásost írt, mint például a Bűvös szék – ezt hosszú időn át, minden este, Európa több száz kabarészínpadán játszották, és a kiadó Amerikába is eladta. Ilyenkor apám kapott még négy-öt száz pengőt.

Hasonló szerződések kötötték a könyvkiadókhöz és az *Est*-lapokhoz is. Az üzleti könyvekhez nem értett, de ezek nem is érdekelték, jóval több példányt nyomtak, mint amennyit neki elszámoltak, újabb és újabb egyezségekbe, katasztrófászerződésekbe kényszerítették, s közben az előlegek, adósságok egyre szaporodtak. A felszabadulás után nevetve mesélték nekem az Operánál, hogy még onnan is elvitt valami háromszáz pengőt. A húszas évek végén ott tartottunk, hogy Karinthynek, az ország egyik legnevesebb írójának minden elsején kilakoltatástól kellett remegnie; s a villanyt, gázt rendszeresen kikapcsolták. Ilyenkor az elemi iskolából nem haza mentem, hanem a soros törzskávéházba, hitelre megebédeltem, a csöndes, déli órákban még egy parti biliárdot is játszottam Sanyival, az Apolló termetű főpincérrel.

Kávéházban persze drágább az ebéd, mint otthon. De az életmódot a lehetőségek határozzák meg: apámnak is mindig új búvóhelyet kellett keresnie, ahol egy órát nyugodtan dolgozhat a hitelezőktől meg a pumpolóktól, akik persze őt sem kímélték meg. Kávéházakban, sörözőkben kosztolt, itta egymás után a méregerős és méregdrága feketét. Hogy lehet, hogy az ilyen ember drágábban vásárolja meg a ruhát, a cipőt, mint amennyiért a ki-

rahatba kiírták? Először is: volt egy elmélete, hogy csak olcsó ruhákat szabad venni, mert a jó ruha négyszer annyiba kerül, de négyszer annyi ideig mégsem tart, s ha ezért a pénzért négy olcsóbb öltönyt vásárol, túljár a kereskedők eszén. Persze mindig gyűrött, szakadt, siralmas volt a ruhája. Ha a gyerekeknek kellett valami, hosszú huzavona után végül is anyám verekedte ki. Apám azonban ezt az olcsóbb öltönyt sem fizette ki, a kereskedők nyakunkra jártak a számlával, pört indítottak, s végül is az árverés előtt teremtetjük elő valahonnan a pénzt, hogy az árat, amelyet a perköltségek, kamatok az esztendő folyamán négyszeresére növeltek, kifizethessük.

Ezt is meg lehet szokni. Apámat az anyagi dolgok lassan már nem is érdekelték, úgysem tudta volna kibogozni őket. Élt, egyik napról a másikra, űzve és magát hajszolva, valami szürke közönyben, rég belenyugodva, hogy ez az élet rendje. A kávéházban előadásokat tartott társaságának, s közben folyton írta piros noteszébe a jegyzeteit, hogy egyszer, ha majd a dolgok rendbe jönnek, nekiülhessen annak a bizonyos nagy regénynek, amelyre tíz éve készült.

Politzer mindezt – elég megbízható adatok alapján – papíron számította ki. De azt is, hogy apám írói jövedelme bőven elég volna a család eltartására, még félre is lehetne tenni. Ha Karinthy mégis úgy küszködik, mint a vízbe fúló, ha regény helyett kénytelen humoreszkeket lekenni, s fillérekre váltani tehetségét, annak csakis az az oka, hogy nincs senki, aki rendben tartsa és intézze a dolgait, aki magára vállalja, hogy tárgyal a kiadókkal, és az üzleti könyvekbe tekint, aki behajtja a sok száz vidéki és külföldi lapban orvul megjelent írások tiszteletdíját: valaki, aki minden idejét, igyekezetét arra szenteli, hogy ezt a zseniális embert fölmentse és megmentse. Politzer úgy érezte, a sors őt szólította erre a feladatra. Kelenföldre érkezett meg, s rögtön be a Hadikba. Apámat egy társaság közepén találta.

– Politzer József vagyok – mondta pulykavörösen –, Karinthy úrnak hártalan tisztelője...

Apám kezét nyújtotta. – Nagyon örülök.

– Már több levelet voltam bátor... – Politzer nyelt egyet. – Arra szeretném kérni a mestert, hogy engem titkári minőségben alkalmazni méltóztassék...

Apám sajnálkozva nézte a zavarával küzdő fiatalembert. – Titkárnak? – Nézze fiam, én a családomat sem bírom eltartani. Miből adjak magának fizetést?

– Kérem, arra egyelőre ne legyen gondja Karinthy úrnak... Talán később, ha majd kiérdemeltem... Külföldön a híres íróknak mind van titkárak...

Anyám, aki egész mostanáig vizsgálta Politzert, de annak szerény, vékony ábrázatán semmi érdekeset nem talált, hangosan átszólt az asztalon. – Ugyan, Frici, ez őrült, ne álljon vele szóba... Minek vitatkozik?

Politzer még vörösebb lett. – Nagyságos asszonyom... – kezdte szertartásosan, de anyám oda se hallgatott, legyintett s elment telefonálni. Politzer azonban életét tette erre a lapra. – Kérem, Karinthy úr – folytatta most már apám felé fordulva –, tessék legalább próbaidőre, hogy bebizonyíthassam... Nem kérek mást, csak egy sor írást, hogy megállapodásokat köthetek, és pénzt vehetek fel a mester nevében... Tessék bízni bennem, én évek óta foglalkozom ezzel a gondolattal...

Apám meghatódott, lehajtott egy fél pohár szódabikarbónát, s a szentek együgyűségével firkantott egy meghatalmazást, hogy Politzer József úr pénzt vehet fel és szerződést köthet az ő nevében – megírta és odaadta a fitalembernek, akit először látott életében. Politzer ujjongva rohant a Széchényi Könyvtárba. Egy hétig dolgozott: a *Pesti Napló*, *Az Est* és a *Magyarország* régi, bekötött évfolyamaiból kikereste apám elbeszéléseit, tárcáit és – megtakarított pénzét mind ez ügyre áldozva – százat kigépeltetett. A száz elbeszéléssel azután elment a *Tolnai Világlapjához*, ahol ismert írók novelláit másodszor is szokták közölni, s ahol a taksa szerint apámnak tizenkét pengő járt egy ilyen másodközlésért. Tolnai – vagy hogy hívták ott a főnököt – véletlenül földije és ismerőse volt: Politzer bevitte hozzá a száz elbeszélést. Tolnai egyik alapvető üzleti elve volt, hogy a szegény íróknak kevesebb tiszteletdíjat fizetett, mint a jómódúaknak. Amikor meglátta a bizonyára *nagy költséggel* kigépelte novellákat, meg az írást, hogy apám *titkárt fogadott*, rövid alku után megvásárolta egyben az egész csomagot, ha nem is tizenkét, hanem nagybani áron csak tíz pengővel darabját. Politzer a meghatalmazásra rögtön fel is vette az egész vételárat.

Aznap délután újra bement a kávéházba apámhoz, aki közben már egészen megfélemedezett róla, meg se ismerte; bement és ezer pengőt számolt le a márványasztalra. Apám nem ajult el. Ivott egy kevés szódabikarbónát. Még csak nem is volt különösen meglepve. Ő mindig valami ilyesmiről álmodott: egy angyalról, aki berepül a Hadikba, és ezer pengőt ad neki.

– Felezzük meg – mondta. – Tessék.

Politzer eltolta a pénzt. – Nem. Adjon Karinthy úr ötven pengő fizetési előleget, ha nem tetszik sokallni...

A titkár tehát belépett, s átvette az ügyek intézését: apámra csak az írás maradt. Politzer nem tudott hódoló értekezést írni Karinthy szellemiségéről vagy más efféléiről, ódát sem tudott költeni a lángelme dicséretére. Apám jelenlétében még hónapok múlva is olyan elfogódott volt, csak zavart félmondatokra futotta lélegzetéből... Politzer azzal áldozott a művészetnek, amivel tudott: becsületével, végtelen, szeretetteljes buzgalomával, azonkívül a könyvelésben való jártasságával. Új szerződést kötött a kiadó-

val, amelyben ő is, az Athenaeum is engedett valamit, s ütemtervet készített az előlegek ledolgozására. Az üzleti könyvekbe betekintett, és szerződés adta jogánál fogva a nyomdában meg a könyvkötőnél ellenőrizte a Karinthy-kiadványok példányszámát. Egész szervezetet dolgozott ki, amely a vidéki s külföldi újságokat figyelte és látta el apám kézírataival: a honoráriumokat könyörtelenül behajtotta. A családi ügyek is Politzer felügyelete alá kerültek; kifizette a gázszámlát, s ha a gyerekeknek cipő kellett, Politzer közreműködésével vettük meg a legtartósabb minőséget, a legjutányosabb áron, készpénzfizetéssel. Attól a naptól fogva megszűntek a hitelre vásárlások, s Politzer csak annyi pénzt hagyott apámnál, amennyi két feketére elég. Eljött az idő, amikor az egész család odahaza reggelizett, ebédelt és vacsorázott.

Politzer néhány rövid hónap alatt teljesen nélkülözhetetlen lett. Dolgaink lassan kezdtek rendbe jönni, az előlegek, adósságok biztatónan zsugorodtak. Még kegyes csalásoktól sem riadt vissza, hogy a végleges tisztázást siettesse. A Nyugat régi számaiból kigépelte apám ifjúkori írásait, és új elbeszélésként adta el a *Pesti Naplónak* „első közlésre”. Később erre rájöttek, és a szerkesztőségekben kiadták az utasítást, hogy Karinthytól csak kézzel, friss tintával írt novellát szabad átvenni. Politzer erre két hét alatt tökéletesen megtanulta apám írását, s ezután már kézzel másolta ki a régi novellákat. E készségét még én is hasznosítottam: egyes kivételes és méltányos esetekben hajlandó volt apám helyett aláírni az intőt, melyet rossz magavi-seletem miatt küldtek az iskolából.

Minek szaporítsam a szót: egy-két esztendő alatt rendbe jöttünk. Adósságainkra a gyűjteményes, tízkötetes Karinthy-kiadvány mérte a végső, halálos csapást: azt a kockás, sötétkék vászonba kötött sorozatot, amelynek példányait ma is látni még az antikváriumok kirakatában, Politzer indíttványozta és rendezte sajtó alá. Szüleim kéthetes külföldi útra indultak, ezúttal teljes fedezettel. Már egy kevés félretett pénzünk is volt, s alig merem ideírni: már azon spekuláltunk, hogy valamelyik parcellázáson telket, házhelyet keresünk...

Amit eddig elmondtam, inkább mesére hasonlít. De, sajnós, tovább is van. Történetemet ugyanazok az indulatok merítik alá, amelyek eddig a magasba vitték.

Politzer anyámmal mindig a legnagyobb tisztelettel, majdnem szertartásosan beszélt: asszonyomnak, úrnőmnek szólította, de közben fejét szemérmesen leszegve a padlón keresgélt. Az első találkozás idegenkedése azonban nem oldódott fel közöttük. Anyám tudomásul vette és eltűrte Politzer családmentő buzgalmát, de sokkal indulatosabb jellem volt annál, semhogy csupán a dolog kellemes oldalát lássa, és békésen elsütkézzon a

megváltozott körülmények melegében. A titkárban – nem rossz ösztönnel – vetélytársat érzett, olyan embert, aki lassan befonta apámat, és hatalmat szerzett rajta. Örökké gyanakodott, s ha Politzer apámmal tárgyalt, hallgatózott: mit puszognak folyton, nem ellene főznek-e valamit?

– Miért nem néz soha a szemembe? Fél tőlem? – kérdezte, és kihívóan kutatta a titkár ábrázatát. Politzer elvörösödött, nem válaszolt.

A dolgok nagyjából már jól mentek: a gyűjteményes kiadás hamar elkelt. Politzer nem pihent meg. A sikerek megszedítették: elhatározta, hogy most már tökéletesen rendbe hozza apám életét. Nagy feladat volt, de minden részletét előre kidolgozta. Semleges helyen – a Japán kávéházban – bemutatott apámnak egy kellemes külsejű, kissé gömbölyded, fiatal nőt, aki kevéssel azelőtt érkezett – már nem is emlékszem Bécsből vagy Berlinből – egy szelíd tekintetű, merengő, házias elvált asszonyt, aki régebben állítólag német verseket írt, s beszédében hosszúra nyújtotta a magánhangzókat.

Apám először meg se értette, mit akar Politzer ezzel a nővel. Titkára erre memorandumot nyújtott át: egy ízlésesen szerkesztett iratot, ebben tizenkét pontba foglalta azokat a cáfolhatatlan érveket, amelyek a válás, majd az új házasság mellett szóltak. Egy záradékban az egész ügy diszkrét *lebonyolítására* is aprólékos tervet dolgozott ki, s minden kényelmetlenséget magára vállalt.

Apám az elmúlt idő alatt megszokta, hogy neki csak írnia kell, s minden egyebet Politzer intéz a maga világos, áttekinthető stílusában, pontokba foglalt tervezeteivel. – Találkoztak-e ezután is, és hol, hogyan-miképpen történt ezzel a nővel, azt én már nem tudtam. Velem nem közölték, s amit esztendőik múltán kósza szóbeszédekből hallottam, oly zavaros, ellentmondó, sosem igazodnék ki benne. De mind e részletek talán nem is olyan fontosak.

A titánoknak is le kellett bukniuk, mikor dolyfükben az Olimposzt akarták megostromolni: Zeusz villámmal sújtotta őket a mélybe. Nem tudom, miképpen került kezébe ez a tizenkét pontos memorandum: anyám hátra vetette a fejét, úgy kacagott.

– Tudtam, tudtam! – kiáltotta diadalmasan, majd amikor Politzert meglátta a Hadikban: – Maga piszkos kis vidéki firkász! Hordja el magát!

– Úrnőm... – esengett Politzer, s a világ elsötétült körülötte. De kegyelmet itt már nem várhatott. Gallérjánál fogva lökték ki az utcára – ahonnan valaha bejött a kávéházba –, kabát nélkül, kalap nélkül. Ott térdre rogyott és zokogott.

Régi történet ez: mindazok, akik szerepelnek benne, régen halottak. Néhány évig nemigen lehetett odahaza kiejteni Politzer nevét, nem tudom, mit csinált, miből élt. Később elég sokat hallottam róla: a hetilapok szerkesztőségei körül látták, keresztretjvényeket gyártott. Az efféle munkához jól kombináló észjárás, alaposág és roppant türelem kívántatik: de

Politzer éppen ezekkel a képességekkel rendelkezett. Hallatlan szorgalommal fejlesztette magában e tulajdonságokat, rövidesen már az egyik nagy hetilap rejtvényrovatát vezette, s több tréfás könyvet is írt, teli betű-, szó-, szám-, kép- és sakkrejtvényekkel. Nemsokára már rejtvénykirálynak nevezték. Volt egy szabadalma is: hogy a keresztrejtvényben a számokat ne a fehér kockák bal felső sarkába írják feketével – mint eddig –, hanem a kihasználatlan fekete kockába fehérrel. De ezt a rendszert csakis ő használta, és a keresztrejtvény alá oda volt írva mindig: *Copyright by Politzer J.* Megházasodott, de hamarosan el is vált: két kis gyermekét maga nevelte. Évek múltán egyszer-kétszer ott ebédeltem náluk a Tatra utcában. Halálosan imádta ezt a két kis gyereket, mindig épített, fabrikált nekik valamit: bábszínházat, papírmasé várat, villanyvonatot. Volt egy rettentő nagy albumuk, akkora, mint a főkönyv az adóhivatalban, rá volt írva öles betűkkel: *ÓRIÁS* – ebbe a gyerekek születésétől fogva minden fényképet, hajszálat, kéz- és ujjlenyomatot, szalagot, gratulációt és még minden egyéb beragaszthatót beragasztottak, azonkívül külön rovatban vezették, hogy ki mikor volt rossz és ki jó. Még arra is emlékszem, hogy ezek a gyerekek csak akkor mehettek fogorvoshoz, ha előzőleg jól viselték magukat.

Politzer a háborúban pusztult el. Már elkezdtem írni e történetet, amikor egy ismerősöm, aki ott volt vele Sopronban, elbeszélte a halálát. Valamennyiüket egy piszkos és elviselhetetlenül bűzös épületben, a Steiner-féle téglagyárban – ők akasztófahumorral Hotel Steinernek nevezték – szállásolták el. Politzer csak ült, ült a földön, a szörnyű piszokban és bűzben; ha szólították, alig felelt. Később az SS-katonák kihirdették, hogy aki munkára jelentkezik, viszik tovább. Majdnem mindenki jelentkezett, örültek, hogy elkerülnek ebből a dögletes levegőjű épületből. A Hotel Steinerben csak valami tizenöten maradtak, köztük Politzer. Hívták őt is, de azt válaszolta, most már csak itt marad ülve. Alig jutottak a többiek valami száz méternyire, hátuk mögött hallották a téglagyárban a német géppisztolyok ropogását.

Hát mi? Politzer eltávolítása után családunk gyorsuló iramban gurult alá a lejtőn. Rövidesen újra elborítottak az előlegek, adósságok, s még mélyebbre csúsztunk, mint azelőtt. Apám mellett föltűnt ugyan később valami kis titkár, de ennek nevét sem írom le egy Politzerről szóló elbeszélésben. Még ma is megvan az a terjedelmes mellékletekkel fölszerelt kérvény, amelyet apám az egyik budapesti bank igazgatójának írt; megvételre kínálta magát, mint csődtömeget, felajánlotta: ha öt évig eltartják, haló porában is minden szellemi és anyagi hagyatéka a bankra száll; bizonyítgatta, milyen előnyös üzlet egy tehetséges író kiaknázása. Választ nem kapott. Nem volt többé erő, amely kiemelje élete útvesztőjéből. A regényt sohasem írta meg: néhány lapnyi jegyzet maradt belőle. Élete – írta ekkoriban –

*...láthatatlan börtön
Amelyből nincs menekvés
Amelynek régi kulcsát
Magadban eltemetted
S többé meg nem találod...*

Amikor apám meghalt, lakásunkban árverést tartottak. Anyám külföldre utazott, a három gyerek négyfelé futott, a család szerteszéledt, amerre a szél fújta. Ma már csak egy-két szék meg néhány könyv van meg a régi három szobából. *Egy elmúlt század végére születtem* – írta egyik utolsó versében –, *s meg nem érem már a Kánaánt, a beteljesedést.*

*(Baracklekvár és más történetek. K.u.K. Kiadó, Budapest, 2001.
[Unikum Könyvek] 30–42. old.)*